

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра податків та фіскальної політики

ВОСІНСЬКИЙ Федір Ігорович

**Системні детермінанти виникнення асиметрій
фіскального простору держави / System
Determinants of Fiscal Space Asymmetry of State**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФам-21
Ф. І. Восінський

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Г. В. Василевська

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Луцик

ТЕРНОПІЛЬ - 2021

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні та організаційні аспекти формування фіскального простору в Україні.....	5
1.1 Суть формування та розвитку фіскального простору в Україні.....	5
1.2 Нормативно-правове забезпечення функціонування фіскального простору держави.....	14
Висновок до розділу 1.....	18
Розділ 2. Оцінка реального стану фіскального простору держави.....	20
2.1 Причини виникнення асиметрій фіскального простору в Україні	20
2.2. Вітчизняні особливості функціонування фіскального простору держави.....	30
Висновок до розділу 2.....	36
Розділ 3. Стратегічні орієнтири розвитку фіскального простору в Україні.....	38
3.1 Шляхи вдосконалення фіскального простору.....	38
3.2. Методи збалансування асиметрій фіскального простору України.....	45
Висновок до розділу 3.....	50
Висновки.....	52
Список використаної літератури.....	55

Вступ

Актуальність дослідження. Подолання асиметрій фіскального простору держави є важливим складником реформування економічного простору України задля досягнення поставлених урядом цілей та розвитку суспільства.

Водночас з тим асиметрії фіскального простору держава може використовувати задля формування фіскальної політики при внесенні корективів у соціально-економічну ситуацію країни, при урівноваженні рівнів регіонального розвитку, задля регулювання бізнесу та покращення рівня життя громадян.

Однак фіскальний простір України в сучасних реаліях поступається низці європейських держав, зокрема, в Центрально-Східній Європі Україна і досі є аутсайдером за рівнем розвиненості фіскального простору. Невирішеність проблематики його формування потребує комплексного дослідження та формування програми реформ.

Проблематика формування фіскального простору та його реалізації є об'єктом уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Формування та розвиток фіскального простору в Україні досліджували ряд вчених: В. Базилевич, О. Бурик, С. Варналія, Г. Василевська, О. Величко, Т. Єфименко, Ю. Іванов, В. Кремінь, А. Крисоватий, О. Кудюров, М. Мельник, О. Молдован, С. Овсяк, Т. Сальникова, С. Шаповал, Ф. Ярошенко та інші. Водночас оптимізація фіскального простору в Україні потребує поєднання загальних процесів оптимізації діяльності органів влади, актуалізує формування оптимального податкового та економічного простору на основі ряду податкових реформ. Це, своєю чергою, визначає обґрунтованість теми, зміст заявленої мети, відповідність поставленим завданням та структуру змісту випускної кваліфікаційної роботи.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних та прикладних моментів формування асиметрій фіскального простору в Україні та методи їх подолання.

Для досягнення мети дослідження було поставлено та вирішено наступні задачі теоретичного, методологічного та практичного характеру:

- Охарактеризувати реальний стан фіскального простору в Україні;
- Розкрити теоретичні напрацювання щодо змістових характеристик асиметрій фіскального простору та типологізації їх за певними ознаками;
- Вивчити практику формування ефективного та збалансованого фіскального простору в державах світу;
- Дослідити особливості формування вітчизняного фіскального простору;
- Здійснити дослідження шляхів вдосконалення національного фіскального простору;
- Визначити методи збалансування асиметрій фіскального простору в Україні.

Об'єктом дослідження є фіскальний простір України.

Предметом дослідження є системні детермінанти асиметрій фіскального простору в Україні.

Випускна кваліфікаційна робота виконана на 61 сторінці. Аналітична частина роботи представлена в 10 рисунках, 7 таблицях. Список використаних джерел налічує 69 одиниць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

1.1 Суть формування та розвитку фіскального простору в Україні

Зусилля багатьох вітчизняних та закордонних вчених покладені на дослідження фіскального простору держави, виникнення асиметрій у відповідному просторі та дослідження причин їхнього виникнення.

На сьогодні надзвичайно актуальним у вітчизняній та світовій фінансовій науці є глибоке дослідження факторів формування та реалізації впливу фіскальної політики на глобалізаційні процеси, що потребує розгляду поняття «фіскального простору», яке є суміжним із поняттям фінансової гнучкості та безпосередньо з поняттям гнучкості фіскальної політики. Невирішеність проблематики формування фіскального простору в Україні в процесі глобалізації потребує його комплексного теоретичного та прикладного дослідження.

Фіскальний простір держави є складовою її економічного простору. Значна кількість статей та наукових робіт присвячених концептуалізації економічного простору присутня у працях вітчизняних та закордонних науковців. Та їх не можна назвати завершеними. Пояснення цьому надав у своїй фундаментальній праці «Теорія економічного простору: методологічний та регіональний аспекти» О. Бияков. У своїй праці науковець зазначав, що більшістю економістів-теоретиків економічний простір сприймався як даність, та за бортом економічної теорії залишилося вивчення його функцій, властивостей, сутності процесів тощо [1].

Однак для повного розкриття теми необхідно розглянути визначення та суть терміну «економічний простір», оскільки фіскальний простір є його

складовою. Термін «економічний простір» низка вчених трактують на власний погляд. Так, А. Гранберг визначає дане поняття як сукупність місць розміщення економічної діяльності в межах національної території. Тобто на певній насиченій території розташована відповідна кількість об'єктів, що взаємопов'язані між собою: населені пункти, промислові підприємства, транспортні, інженерні мережі тощо [53].

Натомість вчений П. Мінакір трактує економічний простір як форму існування економіки, цілість взаємодіючих економічних складових, розподілених певним чином в географічному просторі [36].

Представлені вище трактування визначені територіальним підходом визначення змісту економічного простору. Окрім нього таких підходів є ще три: ресурсний, інформаційний, інституційний.

Однак, для розкриття теми повною мірою вважаємо за доцільне розкрити суть та зміст поняття «фіскальний простір». Зауважимо, що й сам термін увійшов у обіг в науковій термінології відносно нещодавно. Та попри це, як і в ситуації з економічним простором, низка науковців мають свій погляд у трактуванні терміну.

Заступник директора з Департаменту з бюджетних питань МВФ (Міжнародний валютний фонд) П. Хеллер визначає дане поняття як «складову бюджету уряду, яка дозволяє самому забезпечити ресурси для досягнення поставлених цілей, при цьому не ставлячи під загрозу стійкість його фінансового стану чи стабільність економіки» [43].

Схожої думки дотримується і група вчених науково-дослідного відділу Міжнародного валютного фонду. Вони розглядають фіскальний простір крізь призму можливостей задля збільшення у перспективі державного боргу без підриву державної фінансової потужності та готовності уряду фінансувати найбільш пріоритетні заходи соціально-економічного розвитку [41].

Міжнародний валютний фонд відносить Україну, разом з низкою інших країн (Росія, США, Філіппіни, Китай тощо) до держав «де фіскальний простір існує, однак є невеликим». Україна поступається таким країнам як Німеччина,

Швеція, Австралія, Нідерланди за показниками розвиненості фіскального простору. Якщо не вжити відповідних заходів наша країна в майбутньому ризикує втратити доступ до ринку для активного використання фіскальної політики [62].

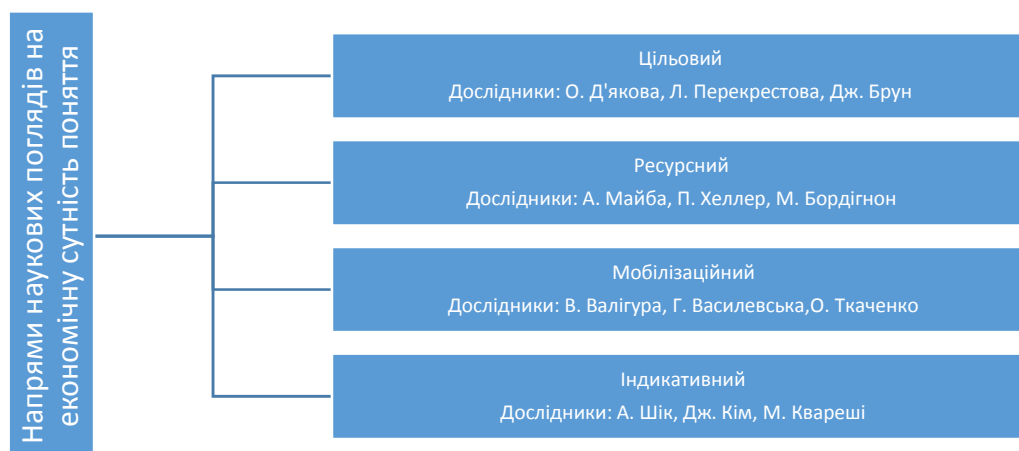
Як зазначає професор Т. Єфименко, концепція «фіскального простору» (fiscal space) отримала свої витoki скоріше з потреб практики фінансового управління, а не у сфері фіскальної теорії [15].

Для детальнішого розкриття досліджуваної теми визначимо як утворюється фіскальний простір. На думку П. Хеллера, його утворення є наслідком підвищення урядом податків, забезпечення зовнішніх грантів, скорочення витрат нижчого пріоритету, запозичення ресурсів у громадян чи іноземних позикодавців або у банківської системи. Разом з тим фіскальний простір не повинен шкодити макроекономічній стабільності та фіскальній стійкості – переконуючись, що він здатен у коротко- та довгостроковій перспективі фінансувати бажані програми витрат, а також обслуговувати власний борг [43].

Низка вітчизняних та закордонних дослідників, таких як: В. Базилевич, Г. Василевська, Т. Єфименко, Ю. Іванов, Дж. Кім, В. Кремінь, А. Крисоватий, М. Кюреші, М. Мельник, А. Острі, С. Овсяк та інші втілили у своїх працях наукові версії щодо обґрунтування теорії фіскального простору. Та й досі невичерпаною залишається проблема трактування дефініції окремих понять фіскального простору, його функціонування та розвитку.

В контексті дослідження даного простору, зазвичай низка дефініцій ототожнюються, а саме: фіскальний простір (англ. fiscal space), оптимальний фіскальний простір (англ. optimal fiscal space), достатній фіскальний простір (англ. sufficient fiscal space), а також фіскальне середовище (англ. fiscal environment) [65]. Задля глибшого розуміння теми, спробуємо дати визначення кожному з них. Оскільки ми вже говорили про концепцію фіскального простору (fiscal space), зупинимося на наступних дефініціях.

Нами з'ясовано, що сутність поняття «фіскальний простір держави» різні науковці трактують по-різному, а їх підходи до визначення даного поняття можна розділити на чотири напрями: мобілізаційний, цільовий, ресурсний та індикативний (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Напрями наукових поглядів на економічну сутність фіскального простору держави

Примітка: створено автором на основі літературних джерел [28].

Кожен з напрямів визначення даного поняття має свої переваги та недоліки, однак за усіх підходів вчені сходяться до одного – фіскальний простір держави регулюється шляхом фіскальної політики.

Однак, сучасні реалії свідчать, що «нова посткризова бюджетна політика уряду нівелювала сподівання на середньострокове планування бюджету, низький дефіцит та подолання проблемних «чорних дір» – збиткових державних компаній» [61].

Г. Василевська у своїй праці «Дивергентні характеристики похідних фіскального простору держави: узгодження термінів», визначає поняття «оптимального фіскального простору» як досконалу похідну, сприятливу або не сприятливу для формування фіскального простору [8].

Оптимальний фіскальний простір базується на податковій системі держави, а його завданням є не тільки мобілізація обов'язкових платежів та забезпечення наповнення бюджету, але й сприяння сталому розвитку

національної економіки. Цієї мети можна досягнути лише за допомогою ефективного регулювання з боку влади рівня податкового навантаження.

Якщо ж говорити про достатній фіскальний простір (англ. sufficient fiscal space), то у фаховій літературі його досить часто вживають, однак поняттю так і не дають вичерпних пояснень. На думку Г. Василевської, достатній фіскальний простір – «це простір, який наповнений мінімальним інструментарієм державного регулювання економіки у сфері впливу фіскальної політики та вистачальним дієвим ресурсом для організації відповідних процесів, що є достатнім для функціонування та подальшого розвитку даного простору» [8].

В Європейському центральному банку (ЄЦБ) вважають, що на фіскальний простір впливають три основні змінні – первинне сальдо, поточний рівень боргу та диференційоване зростання процентних ставок. При цьому, за результатами дослідження ЄЦП фіскального простору в європейських країнах за десятирічний період (2005-2015 рр.), найбільший вплив фахівці віддають саме диференційованому зростанню процентних ставок. Аргументуючи це тим, що, як правило, диференційоване зростання процентних ставок відносно рівня боргу та первинного сальдо провокувало вагоміші зміни в показниках, що були взяті для дослідження (ВВП на душу населення, відкритість торгівлі тощо) [40].

У Міжнародному валютному фонді використовують власний підхід для оцінки розвиненості фіскального простору в тій чи іншій країні. П. Хеллер пояснює, для оцінки визначення потенційного фіскального простору фахівці оцінюють декілька факторів, що впливають на результат державної політики: підвищення ефективності, збільшення доходу, пріоритетність витрат, монетарна експансія, збільшення запозичень, забезпечення більшої кількості зовнішніх грантів, проведення обґрунтованої макроекономічної політики [43]. Зазначимо, що фіскальний простір може змінюватися залежно від фіскальної політики держави.

Як вважає Ю. Криган, основними елементами фіскального простору будь-якої держави, зокрема і України, є суб'єкти та об'єкти фіскальної політики, яку в цій країні проводять [63]. До суб'єктів відносять платників податків,

споживачів суспільних благ (громадян), податкових агентів та державу в особі державних органів, установ тощо. До останніх в свою чергу належать Міністерство фінансів України, Верховна рада України, Кабінет міністрів України, Державна фіскальна служба України, Державна казначейська служба України, Національний банк України.

Об'єктами фіскального простору України є сукупність фінансових відносин між її суб'єктами: формування, розподіл та використання фінансових ресурсів держави [67].

На рис. 1.2. представлено основні елементи фіскального простору України та їх взаємозв'язок між собою.

Ми вважаємо, що саме суспільна довіра є тією консолідуючою ланкою, яка і формує ефективну взаємодію між суб'єктами фіскального простору та сприяє ефективній мобілізації фінансових ресурсів та їх використання для необхідних державних завдань.

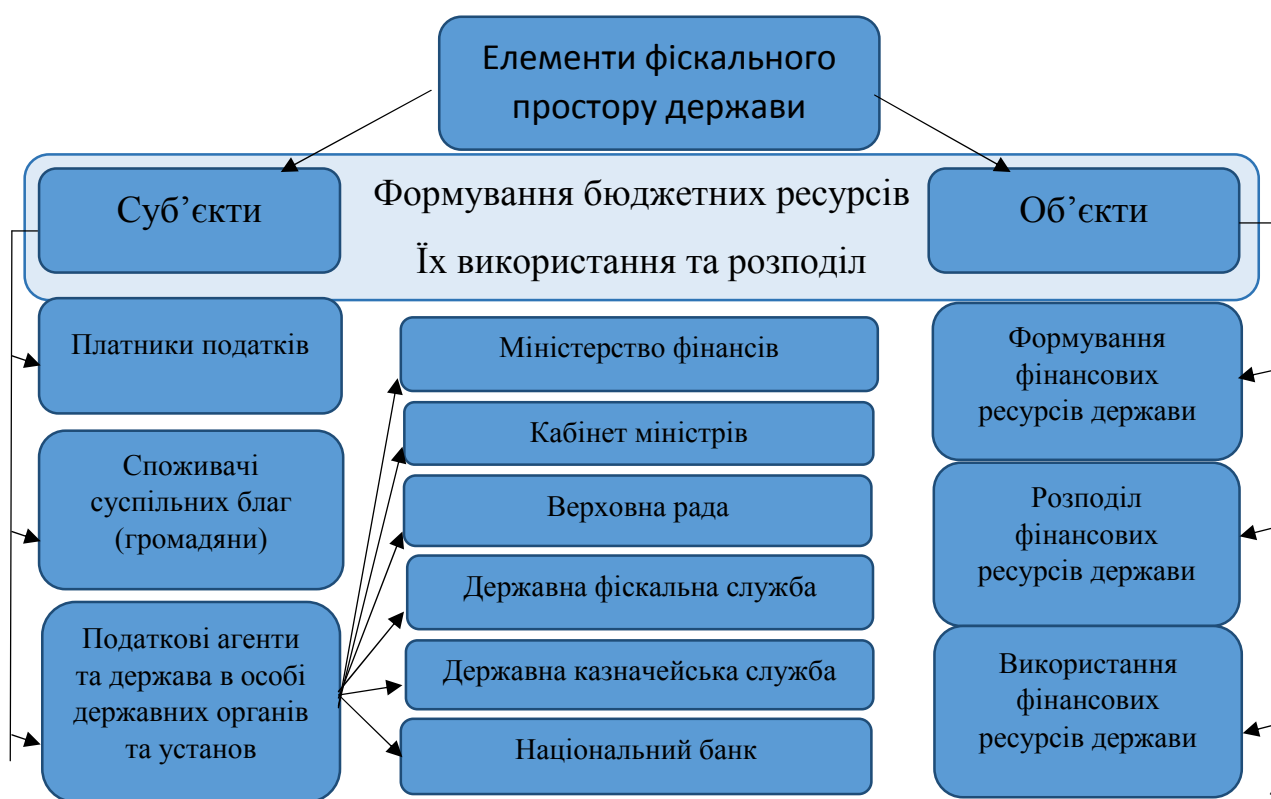
Однак, фіскальний простір в Україні перебуває не на такому високому рівні, як в розвинених європейських країнах, зокрема і через низку перекосів внаслідок того, що «Україна, маючи виключну прерогативу щодо формування власної правової бази та видання законів, не встигає допасувати її до потреб суспільства та вимог сучасного глобального світу», вважає Г. Василевська [8].

Перш за все недостатня розвиненість фіскального простору в Україні пов'язана з надмірним бюрократичним втручанням держави у ділову активність суб'єктів господарювання, малопомітну боротьбу з корупційними схемами та злиття політичних та бізнес-інтересів. А за переконанням М. Мельника, до вищезгаданих факторів варто додати ще й складність справляння окремих податків, залежність від зовнішньої кон'юнктури, високі, у порівнянні з іншими країнами світу, середньозважені ставки оподаткування, недосконалість вітчизняного податкового законодавства та недостатній рівень його гармонізації з аналогічним у розвинених країнах світу, диспропорційність структури оподаткування [33].

Також фіскальний простір істотно впливає на забезпечення інклюзивного розвитку регіону, особливо зважаючи на процес фінансової децентралізації в Україні. Ґрунтовно даний аспект розкрив професор Б. Пшик. Науковець розглядає за сутністю фіскального простору регіону форму функціонування фіскального середовища, яка в межах дії механізмів фіскальної політики спроможна забезпечувати взаємодію економічних агентів та органів самоврядування, у результаті якої приймаються рішення щодо впливу на процеси формування та перерозподілу фінансових ресурсів бюджетами певного рівня з огляду на дотримання відповідності цілям, пріоритетам та вимогам у забезпеченні стійкості фінансового стану держави та регіонів [50].

Рис. 1.2.

Напрями наукових поглядів на економічну сутність фіскального простору держави

Рис. 1.2. Напрями наукових поглядів на економічну сутність фіскального простору держави

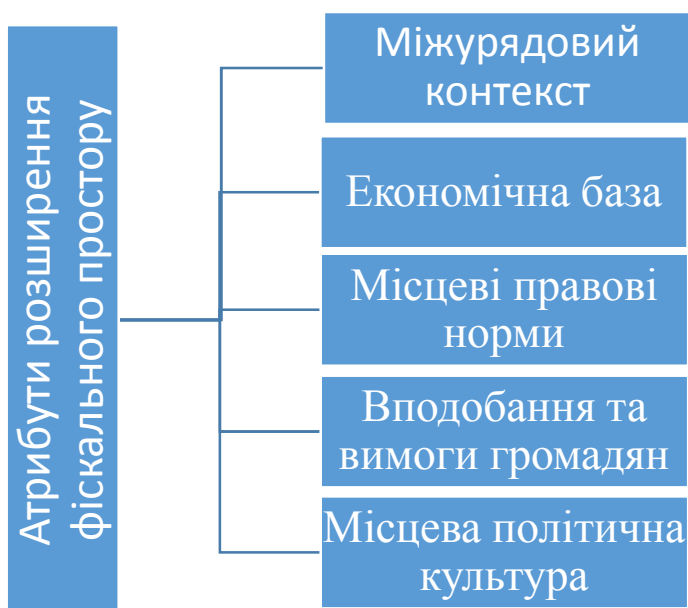
Примітка: складено автором на основі літературних джерел : [63, 67].

Одними з найважливіших передумов для здійснення місцевими органами самоврядування дієвих заходів для досягнення цілей регіонального соціально-економічного розвитку, який базується на концепції інклюзивного зростання, Б. Пшик вважає наявність та зростання фіскального простору, а невід'ємними його атрибутами: міжурядовий контекст, у рамках якого функціонують муніципальні органи, який охоплює встановлені державою ліміти податкових надходжень та видатків; економічна база, що лежить в основі отримання місцевими органами влади фінансових ресурсів та її взаємозв'язок з регіональною фіскальною архітектурою; місцеві правові норми, що регулюють фіскальний вибір та поведінку регіональних органів влади; вподобання та вимоги громадян стосовно кількості та якості публічних послуг; місцева політична культура, що охоплює набір очікувань, норм поведінки, а також неформальні правила реалізації фіскальної політики [50].

Саме завдяки фіскальній децентралізації регіони отримали значні фінансові ресурси, як у вигляді податків та зборів, так і інших джерел доходів, вважає експерт Я. Казюк [68]. Місцеві органи виконавчої влади можуть використати можливості, надані державою, задля забезпечення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, залучення підтримки для розвитку малого та середнього бізнесу, залучення коштів для розвитку сільських територій тощо.

Варто звернути увагу, що існування фіскального простору на рівні держави чи регіонів є досить важливим і його розвиток залежить перш за все від політики держави і ступеня втручання її в ділову активність суб'єктів господарювання. В свою чергу здійснення фіскальної політики здійснюється та

контролюється відповідно до чинного законодавства. Детальніше ці аспекти розглянуто в наступному підрозділі.

Рис. 1.3. Макроекономічні атрибути розширення фіскального простору

Примітка: складено автором на основі літературних джерел : [50].

Резюмуючи варто зазначити, що ґрунтовне визначення похідних фіскального середовища, а надто оптимальної структури однойменного простору, супроводжується проблемою визначення економічної суті та природи досліджуваного явища. Водночас, теоретичний аспект потребує детального тлумачення організаційного механізму фіскального простору та конкретизації характерних ознак для повноцінного вирішення вагомих недоліків його функціонування та розвитку, а також можливості пошуків шляхів його удосконалення.

Таким чином було розглянуто суть фіскального простору в Україні, тлумачення його значення та вплив на розвиток регіонів. Для держави фіскальний простір є архіважливим і як ми вже писали раніше, халатність в розвитку даного простору призводить до пагубних наслідків для економіки всієї країни.

1.2. Нормативно-правове забезпечення функціонування фіскального простору держави

Як зазначалося у попередньому параграфі, в Україні функціонування оптимального фіскального простору залежить насамперед від правильного функціонування фіскальних інститутів, які в нашій країні регламентує Конституція України, Бюджетний та Податковий кодекси України.

Головним їхнім завданням стоїть фіскальне регулювання, яке здійснюється за допомогою фіскальних важелів: бюджетних (інструменти – структура видатків бюджету, бюджетні інвестиції, трансферти, бюджетний дефіцит) та податкових (інструменти – податкове навантаження, податкові ставки, податкові пільги, спеціальні та альтернативні режими оподаткування, розстрочення та відстрочення податкових платежів).

Фіскальні інститути можна поділити на формальні – економічні та політичні інститути і системи контрактації; та неформальні – соціальні норми, правила та звичаї, якими керуються в процесі оподаткування.

Та вони можуть виконувати свої функції тільки тоді, коли підкріплені в суспільстві певними механізмами. Йдеться про сукупність певних прийомів та санкцій. Закріплення інституційних обмежень здійснюється завдяки заходам зовнішнього (здійснюється державою) та внутрішнього (здійснюється суб'єктами господарської діяльності) контролю.

Т. Єфименко зазначає, що податковий контроль у фіскальному просторі відбувається в межах параметрів сектору загального управління [15].

Податковий контроль регламентується Податковим Кодексом, що вступив у дію 1 січня 2011 року.

Податковий контроль – це складна соціально-орієнтована система, що включає:

- інформаційну та організаційну інфраструктуру;
- методологічну базу;

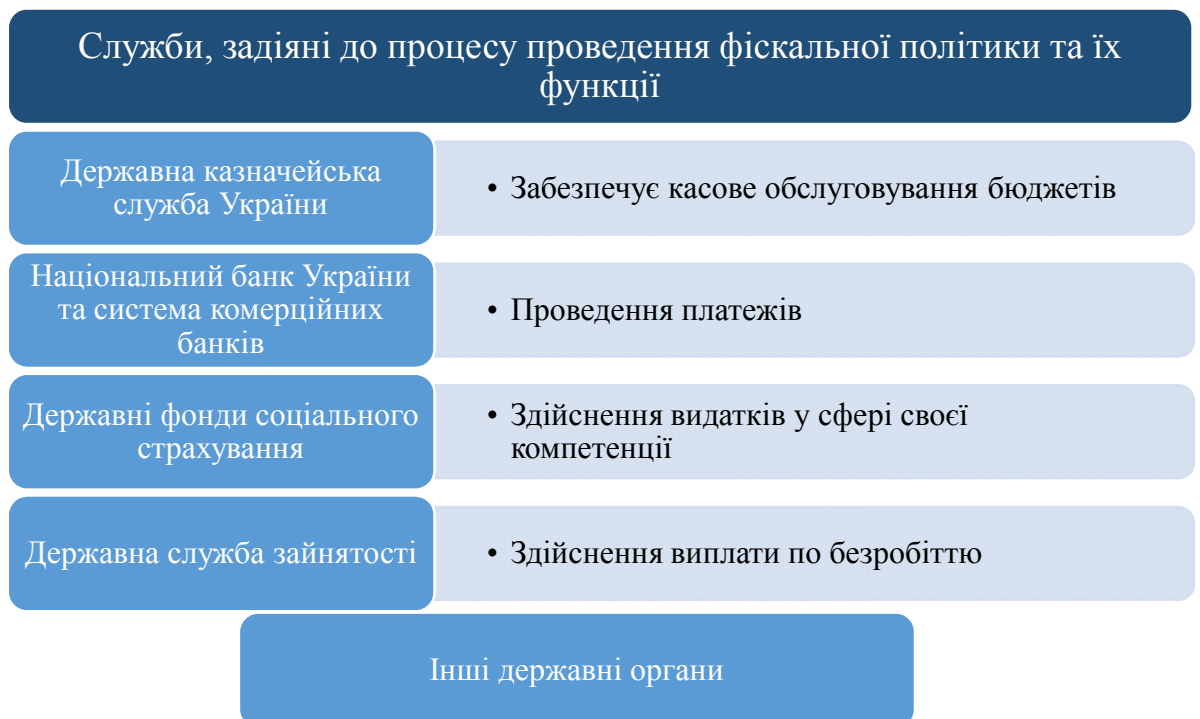
- нормативно-правове забезпечення;
- ресурсну підтримку [6].

А органом, який здійснює контроль за дотриманням норм податкового права виступає Державна фіскальна служба України. Її основне завдання – реалізація державної податкової політики та політики в сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування митного та податкового законодавства.

В межах повноважень, передбачених законодавством, Державна фіскальна служба України здійснює контроль за надходженнями до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних платежів тощо [47].

Її основним завданням є контроль та організація податкової роботи, адміністрування податкових платежів, роз'яснення податкового законодавства тощо. Однак, окрім Державної фіскальної служби, участь у забезпеченні функціонування фіскального простору держави беруть і інші служби [47].

На рис. 1.4. представлені основні служби, задіяні до процесу проведення фіскальної політики.

Рис. 1.4. Служби, що беруть участь в процесі проведення фіскальної політики та їх функції

Примітка: складено автором на основі літературних джерел : [47]

Під поняттям «платники податків» ми розуміємо фізичних осіб, котрі є резидентами або нерезидентами України, юридичних осіб, що так само можуть бути резидентами або нерезидентами України, та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують або передають об'єкти оподаткування або здійснюють діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з Податковим Кодексом України чи податковими законами, і на яких покладено зобов'язання зі сплати податків та зборів згідно з цим Кодексом [58].

Кожна фізична чи юридична особа відповідно до чинного законодавства може бути платником податків за одним чи кількома податками та зборами.

На них же покладається низка обов'язків, які вони повинні виконувати, зокрема:

- ведення бухгалтерського обліку, складання звітності про фінансово-господарську діяльність, забезпечення зберігання звітності про фінансово-господарську діяльність в терміни, встановлені законодавством;
- подання до державних податкових органів та інших державних органів бухгалтерської звітності, декларації, а також інших документів і відомостей, що пов'язані з обчисленням та сплатою податків та зборів (обов'язкових платежів) відповідно до чинного законодавства;
- у терміни, встановлені законодавством, оплата належних сум податків і зборів;
- допуск посадових осіб державних податкових органів до обстеження приміщення, що використовується для отримання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для проведення перевірок з питань обчислення і сплати податків та зборів;
- надання пояснень з питань оподаткування у випадках, передбачених законами з боку керівників та відповідних посадових осіб юридичних та фізичних осіб під час перевірки, а також виконання вимог державних податкових органів з усунення порушень, якщо такі були виявлені;

- обов'язок юридичної особи щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) припиняється з їх сплатою, його скасуванням чи списанням податкової заборгованості відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом». В разі ліквідації юридичної особи заборгованість щодо сплати податків та зборів сплачується у порядку, що встановлений законами України. Якщо в процедурі провадження у справі про банкрутство уклали мирову угоду, заборгованість у сплаті податків та зборів виплачується в розмірах, визначених мировою угодою, яку уклали в порядку, встановленому законами України [8].

Водночас з тим, платники податків та зборів наділені певними правами:

- подання державним податковим органам документів, що підтверджують право на пільги щодо оподаткування у порядку, встановленому Законодавством України;

- одержання та ознайомлення з актами перевірок, проведених державними податковими органами;

- оскарження у встановленому законом порядку рішення державних органів та дії їх посадових осіб.

Третім суб'єктом існування фіскального простору є споживачі суспільних благ, тобто громадяни.

Як зазначає у своїй статті «Теоретичні основи суспільних благ в економічній системі держави» Ю. Радіонов, серед споживачів суспільних благ можна виділити цілі сектори, які не мають відношення до національної економіки, але суспільними благами їх забезпечує держава: охорона суспільного порядку, навколишнього середовища, оборони країни тощо. Причина в тому, що ці сектори забезпечують порядок, стабільність та комфортні умови для розвитку всього суспільства [51].

Таким чином було розглянуто нормативно-правове забезпечення фіскального простору в Україні. Головним, але не єдиним органом, задіяним до процесу фіскальної політики є Державна фіскальна служба України. Її головне завдання – контроль та організація податкової роботи тощо.

Висновок до розділу 1

У процесі теоретико-методологічних аспектів організації фіскального простору в Україні ми дійшли до таких висновків: низка науковців мають власний погляд на трактування термінів «економічний простір» та «фіскальний простір», а проблема трактувань дефініцій окремих понять фіскального простору і досі невичерпана.

Та зазвичай в контексті досліджуваної теми утотожнюються наступні дефініції: фіскальний простір (англ. *fiscal space*), оптимальний фіскальний простір (англ. *optimal fiscal space*), достатній фіскальний простір (англ. *sufficient fiscal space*), а також фіскальне середовище (англ. *fiscal environment*).

1. Фіскальний простір в Україні перебуває не на такому розвиненому рівні, як в розвинених країнах Європи та світу. Якщо не вжити відповідних заходів, то цілком можливо, що в майбутньому наша держава втратить доступ до ринку для активного використання фіскальної політики.

2. Щоб зарадити цьому перш за все необхідно налагодити ефективне функціонування державних інститутів. Система інститутів має сприяти формуванню бюджетних ресурсів, які в подальшому можна буде використати на фінансування необхідних витрат.

3. Їх роботу в Україні регламентує Конституція України, Бюджетний та Податковий кодекси України. Та вони можуть виконувати свої функції тільки тоді, коли підкріплені в суспільстві певними механізмами.

4. Контролюючим органом податкового контролю виступає Державна фіскальна служба України. В межах повноважень, передбачених законодавством, Державна фіскальна служба України здійснює контроль за надходженнями до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних платежів тощо. Та це не єдина служба в Україні, яка забезпечує функціонування фіскального простору в Україні.

5. Важливим суб'єктом фіскального простору держави є платники податків. Вони можуть бути платниками податків за одним чи кількома

податками та зборами. Разом з тим на них відповідно до законодавства покладена низка обов'язків та прав.

6. Загалом же, в Україні фіскальний простір має низки недоліків та асиметрій. Для їх вирішення необхідно детальне тлумачення організаційного механізму та конкретизації характерних ознак. Це допоможе зробити пошуки шляхів удосконалення фіскального простору більш ефективними.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РЕАЛЬНОГО СТАНУ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ

2.1 Причини виникнення асиметрій фіскального простору України

Фіскальний простір України значно поступається низці європейських країн, таким як Німеччина, Нідерланди, Швеція тощо. Поверхнево ми розглянули причини відставання нашої держави від інших у попередньому розділі.

Ми вважаємо, що одним з головних недоліків фіскального простору в Україні є його асиметрія. Для більш детального розуміння розглянемо причини їх виникнення, взаємодію та вплив.

Асиметрії фіскального простору держава використовує, коли формує фіскальну політику задля внесення корективів у соціально-економічну ситуацію, урівноваження рівнів регіонального розвитку, регулювання бізнесу, покращення якості життя громадян. Саме тому, задля кращого розуміння їх природи, необхідно максимально дослідити їх вплив.

У науковій літературі здійснено систематизацію змістових характеристик асиметрій фіскального простору та проведено їх типологізацію за певними ознаками: термін дії, причини виникнення, предмет асиметрії, сфера впливу, рівень впливу, об'єкт впливу та масштаб впливу [7]. Розглянемо детальніше кожен з причин виникнення асиметрій фіскального простору в Україні на конкретних прикладах.

Набутою причиною ми називаємо таку, що виникла в результаті введення в дію заходів нормативно-правового характеру задля регулювання економічних процесів у державі. Одним з найбільш показових прикладів набутих причин асиметрії слугує проблематика застосування податкових преференцій при імпортуванні товару частинами за Угодою про асоціацію з Європейським Союзом.

Причини виникнення асиметрій фіскального простору	<ul style="list-style-type: none"> • Спонтанні, вимушені та набуті; • Імпліцитні та експліцитні.
Термін дії асиметрії	<ul style="list-style-type: none"> • Довготермінові та короткотермінові; • Перманентні, періодичні та обмежені.
Відповідно до предмету виникнення та функціонування асиметрій	<ul style="list-style-type: none"> • Правові, структурні, боргові, податкові, бюджетні, дохідні, видаткові.
Сфера впливу асиметрії	<ul style="list-style-type: none"> • Тотальні; • Топічні.
За об'єктом впливу	<ul style="list-style-type: none"> • Галузеві; • Територіальні; • Функціональні.
Рівень впливу	<ul style="list-style-type: none"> • Допустимі; • Недопустимі.
Масштаб впливу асиметрії	<ul style="list-style-type: none"> • Глобальний; • Національний (державний); • Локальний (місцевий).

Рис. 2.1. Типологія асиметрій фіскального простору

Примітка: складено автором на основі літературних джерел [7].

Преференції умов при товарообміні є однією із взаємовигідних обставин Угоди про асоціацію. Сертифікат походження форми EUR.1 є підставою для застосування до товарів торгівельних преференцій. Однак, не рідко габаритні товари на територію України ввозять частинами, а також у різний часовий проміжок. Згідно з Порядком виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення комплектних об'єктів, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 30.05.2012 року №630 [39], такий габаритний товар називається комплектним об'єктом і означає товар, який згідно з умовами Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності класифікується за одним товарним кодом, однак за виробничими чи транспортними умовами переміщується через митний кордон України у розібраному чи незібраному вигляді декількома транспортними засобами.

Для того, щоб підтвердити проходження складових комплектного об'єкта застосовують оригінал підтвердження походження комплектного об'єкта, що подають до митного органу при оформленні першої складової комплектного об'єкта. За висновками податкових перевірок відсутність такого єдиного підтвердження призводить до порушення вимог статті 26 Протоколу I «Щодо визначення концепції «походження товарів» і методів адміністративного співробітництва Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [49], виникають податкові зобов'язання по сплаті сум ввізного мита та ПДВ, що говорить про неможливість застосування преференційного режиму податковими органами.

Спонтанні причини виникають непередбачувано та діють у межах різних форм фіскального простору внаслідок взаємного впливу державного регулювання економіки із застосуванням масштабного використання фіскального інструментарію та процесів, що притаманні ринковій економіці.

Найбільш актуальним прикладом спонтанної причини виникнення асиметрій фіскального простору є пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19) та її вплив на фіскальний простір України. Пандемія COVID-19 спричинила глобальну рецесію, що за наслідками може бути вразливішою за світову фінансово-економічну кризу 2008 року. Дефіцит бюджету України за останніх три роки наочно демонструє таблиця 2.1.

В умовах вразливості існуючих сучасних механізмів фінансування систем охорони здоров'я, більшість країн активізували зусилля з метою розширення фіскального простору для фінансування необхідних заходів у сфері охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення [59]. Що в свою чергу спричинило зростання дефіциту бюджету, зокрема і в Україні, оскільки значна сума коштів була направлена саме на боротьбу з коронавірусною інфекцією. Виділених коштів було недостатньо і для даних цілей відбулося урізання бюджетів деяких фондів та державних структур. Як результат, це вилилося у зростання дефіциту бюджету України в порівнянні з 2019 та 2020 рр.

Розмір дефіциту бюджету України в 2019-2020 рр.

Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо (дефіцит бюджету)
2018	1 184 278,1	1 250 173,6	1 893,0	-67 788,5
2019	1 289 779,8	1 370 113,0	3 983,2	-84 316,4
2020	1 376 661,6	1 595 289,7	5 316,2	-223 944,3

Примітка: складено автором на основі літературних джерел [22].

Для боротьби з хворобою в Україні створили Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2 та її наслідками. Згідно із Законом «Про державний бюджет України на 2021 рік», обсяги фінансування Фонду становлять 80,913 млрд грн [26]. Кошти передбачено спрямувати на сфери, наведені на рис. 2.2.

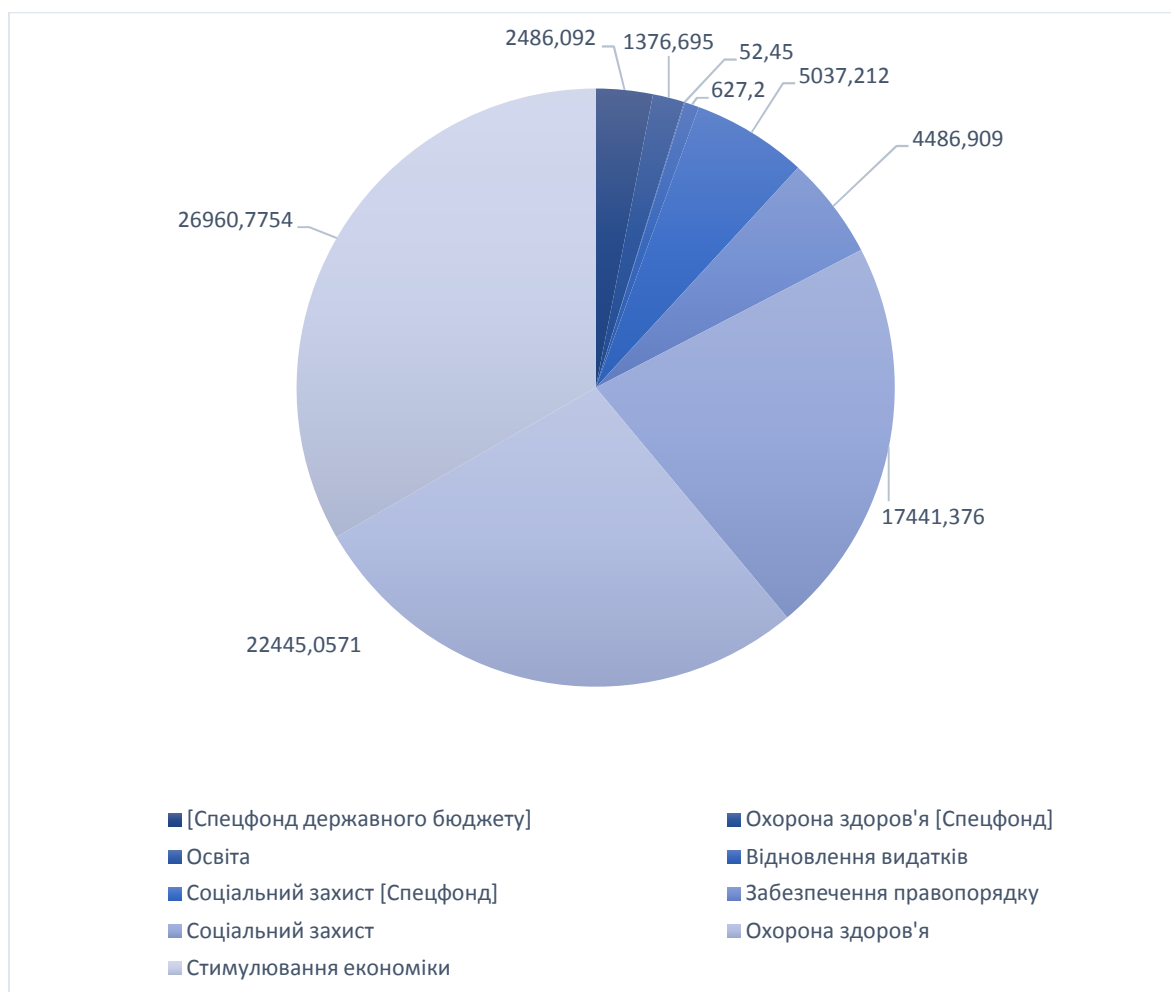
Враховуючи фінансові показники 2020 року О. Степанова спрогнозувала зростання фіскального розриву у фіскальному просторі [60]. Дані прогнози доцільно інтерпретувати і на 2021 р., оскільки за прогнозами О. Степанової, зростання фінансування заходів у відповідь на пандемічну кризу матиме відповідні наслідки на фіскальному просторі. В Україні першочергово необхідно необхідно забезпечити формування відповідного фіскального простору задля подальшого впровадження заходів подолання соціально-економічних та медичних наслідків, спричинених пандемією COVID-19.

До вимушених асиметрій фіскального простору держава вдається з метою регулювання певної ситуації, або збалансування соціально економічного розвитку.

Крайній раз до таких заходів держава вдавалася у 2020 р. запроваджуючи податкові преференції для підтримки бізнесу та зниження податкового

навантаження, спричиненого пандемією COVID-19 на час дії карантину в Україні.

Рис. 2.2. Сфери спрямування коштів Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками в млн. грн

Примітка: складено автором на основі літературних джерел [66].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового Кодексу України та інших законів України щодо додаткової підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)», Верховна Рада України прийняла ряд податкових преференцій, деякі з них було продовжено до закінчення дії карантину, а саме:

- мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок (виключення – перевірки щодо відшкодування ПДВ);

- строк незастосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства з 1 березня 2020 року по останній календарний день місяця, в якому Уряд оголосить про закінчення дії карантину;
- строк не нарахування пені по останній календарний день місяця (включно), в якому завершується дія карантину;
- термін оприлюднення оновленого плану-графіку перевірок, а саме протягом 10 календарних днів з дня завершення дії карантину [19].

Внаслідок таких змін відбулася тимчасова дезорієнтація бізнесу та зросла потреба в оперативних роз'ясненнях податкової.

Окрім того, ефект від таких нововведень відчули місцеві бюджети. Оскільки запроваджені пільги стосуються податку на нерухомість та плати за землю, ті податки, котрі надходять до місцевих бюджетів та міста відчувають недобір податкових надходжень таблиця 2.2.

На прикладі результатів податкових надходжень до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019 та 2020 рр. помітно, що попри загальне зростання податкових надходжень у 2020 звітному р., в порівнянні з 2019 р., зменшилися надходження деяких видів податків та зборів, зокрема, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір, акцизний податок з реалізації суб'єктами роздрібною торгівлі підакцизних товарів, плата за землю та транспортний податок.

Таблиця 2.2.

Податкові надходження до місцевого бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019-2020 рр. тис. грн.

Показники	2019 р.	2020 р.
Надходження запланованих доходів	2 613 764,5	2 441 966,7
Податкові надходження:	1 437 281,4	1 588 575,7
Податок та збір на доходи фізичних осіб	922 058,7	1 039 027,6
Податок на прибуток підприємств	454,5	3 092,1

Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	77,8	96,9
Внутрішні податки на товари та послуги	123231,8	132277,5
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	11496,9	15248,1
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів	47390,7	53284,3
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів	64344,2	63745,1
Місцеві податки:	388383,7	412011,1
Податок на майно	145997,8	145689,8
Податок на нерухоме майно, відмінне від зем. діл.	54035,0	59780,9
Плата за землю	90144,9	84771,2
Транспортний податок	1817,9	1137,7
Єдиний податок	242385,9	266321,4
Місцеві збори:	2873,9	2070,5
Збір за місця для паркування транспортних засобів	2412,7	1776,0
Туристичний збір	461,2	289,7
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, що справлявся до 1 січня 2015 року	0,023	4,776

Примітка: складено автором на основі літературних джерел [23, 24].

У звіті про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади на 2020 р. зазначають, що невиконання запланованих показників пов'язане в першу чергу із несприятливим впливом на економіку громади обмежувальних заходів у зв'язку із пандемією коронавірусу, а також наданням

з метою фінансової підтримки суб'єктам господарювання податкових пільг (по платі за землю, податку на нерухомість, єдиному податку), що в свою чергу негативно відзначилося на річному плані виконання бюджету міста [24].

Імплицитні асиметрії фіскального простору створюють певні приховані нерівності розвитку соціально-економічного [7]. До таких асиметрій відноситься система державного стимулювання сталого розвитку регіонів України, яка на сьогоднішньому етапі розвитку є недосконалою та має ряд недоліків, а також в даній системі відсутній системний характер.

Один з головних недоліків системи державного стимулювання сталого розвитку регіонів України, що призводить до асиметрій фіскального простору є необґрунтоване та безсистемне надання пріоритету одним регіонам над іншими, яскраво представлене в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Розподіл субвенцій з державного бюджету України у 2020 р. за областями у тис. грн.

Область	Розмір субвенції	Область	Розмір субвенції
Вінницька	50 108,759	Одеська	79 995,745
Волинська	33 506,776	Полтавська	69 440
Дніпропетровська	168 116,19	Рівненська	36 515,299
Донецька	134 070,51	Сумська	39 688,829
Житомирська	57 611,93	Тернопільська	39 850
Закарпатська	53 964,797	Харківська	109 780,442
Запорізька	45 147,239	Херсонська	39 600,713
Івано-Франківська	59 757,276	Хмельницька	40 714,15
Кіровоградська	39 999,911	Черкаська	59 805,006
Київська	79 722,961	Чернівецька	39 997,22

Луганська	69 329,29	Чернігівська	49 928,99
Львівська	88 562,086	м. Київ	127 325,715
Миколаївська	69 483,979	Разом по Україні	1 682 023,813

Примітка: створено автором на основі літературних джерел [56].

Помітно, що субвенції з державного бюджету України розподілялися нерівномірно. Наприклад, субвенції до бюджету по Дніпропетровській області (168 116,19 тис. грн) більш ніж в п'ять разів перевищують субвенції до бюджету по Волинській області.

З 24 бюджетів областей 9 не отримали навіть 50 млн. гривень субвенцій з державного бюджету України, при тому, що в семи бюджетах по областях розмір субвенцій у 2020 р. перевищував 75 млн. гривень, а по бюджету Києва – 127 млн. гривень.

Такі дії держави провокують нерівномірний розвиток регіонів України, стимулювання до започаткування бізнесу у більш економічно активних регіонах, а відповідно і дисбаланс збору податків та зборів у одних областях, над іншими, що в свою чергу створює асиметрії фіскального простору в Україні в цілому.

Дія експліцитних асиметрій є вираженою, часто регульованою, а її результат є передбачуваним. Наприклад, дія Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій» №962-IX [20].

Законом передбачено податкове стимулювання для підтримки діяльності в зазначених сферах: креативна індустрія, туризм, культура, спорт, інші гуманітарні сфери (рис. 2.3.).

<p>Звільнення від оподаткування податком на прибуток підприємств для юридичних осіб та податком на доходи для фізичних осіб для громадян доходи у вигляді цільових культурних грантів, що надаються на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевого бюджетів, міжнародної технічної допомоги для реалізації проекту або програми у сферах культури, туризму та у секторі креативних індустрій у порядку, установленому законом.</p>	<p>Звільнення від оподаткування податком на доходи фізичних осіб суми отриманих фізичними особами, фізичними особами-підприємцями та особами, які провадять незалежну професійну діяльність, культурних грантів за умови їх повного та цільового використання, передбачивши, що у разі неповного використання такого гранту, суми якого не повернуті надавачу, або його нецільового використання такі суми визнаються доходом і підлягають оподаткуванню на загальних підставах.</p>
<p>З 1 січня 2023 року до 1 січня 2025 року, звільнення від оподаткування ПДВ операції з постачання послуг з демонстрування, розповсюдження та показу демонстраторами та розповсюджувачами національних фільмів та іноземних фільмів, які дубльовані, озвучені державною мовою на території України, за умови, що такі національні фільми та іноземні фільми адаптовані відповідно до законодавства в україномовній версії для осіб з порушеннями зору та осіб з порушеннями слуху.</p>	<p>Знижена ставка ПДВ у розмірі 7% до операцій із постачання послуг з розповсюдження, демонстрування, публічного сповіщення і публічного показу фільмів, адаптованих відповідно до законодавства в україномовній версії для осіб з порушеннями зору та осіб з порушеннями слуху.</p>
<p>Знижена ставка ПДВ у розмірі 7% для стимулювання попиту і розширення доступності суспільно важливих послуг,</p>	<p>До 1 січня 2023 року, застосовується знижена ставка ПДВ у розмірі 7% до операцій з постачання послуг із тимчасового розміщування (проживання), що надаються готелями і подібними засобами тимчасового розміщування.</p>
<p>Звільнення від оподаткування податком на додану вартість операції із ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту товарів, що входять до складу національної кінематографічної спадщини.</p>	<p>До 1 січня 2025 року продавлено дію чинної до 1 січня 2023 року норми щодо звільнення від оподаткування ПДВ операцій із постачання національних фільмів, постачання робіт та послуг із виробництва національних фільмів.</p>

Рис. 2.3. Зміни до Податкового Кодексу України, передбачені законом №962-IX

Примітка: створено автором на основі літературних джерел [20].

Низка податкових преференцій спрямована на збереження робочих місць у згаданих сегментах діяльності.

Тобто держава цілеспрямовано застосовує податкове стимулювання визначених сфер діяльності, тим самим створюючи експліцитну асиметрію фіскального простору. Однак, результат таких дій є передбачуваним, адже він спрямований на стимулювання діяльності у згаданих сферах.

Враховуючи вищевказане, варто зазначити, що держава використовує асиметрії фіскального простору задля внесення корективів у соціально-економічну ситуацію при формуванні фіскальної політики.

Такі асиметрії можна систематизувати на декілька видів, за терміном дії, причиною виникнення, предметом асиметрії, сферою впливу, тощо. Кожна причина їх виникнення несе за собою певні наслідки, прогнозовані, або ні, котрі так чи інакше створюють асиметрії у фіскальному просторі держави.

2.2. Вітчизняні особливості функціонування фіскального простору держави

Функціонування фіскального простору є надважливим елементом функціонування самої держави, а якісна соціально-економічна система країни та підвищення рівня її суспільного добробуту створює надійний плацдарм для збалансування асиметрій фіскального простору в державі.

Однак, для чітко сформованих та злагоджених взаємовідносин між державою і суспільством необхідно дослідити взаємовплив та взаємозв'язок складових фіскального простору держави та визначення особливостей його функціонування. Неєфективна бюджетна політика України спричинила зростання державного боргу, що у свою чергу перешкоджає формуванню збалансованому фіскальному простору держави. Разом з тим дефіцит державного бюджету у відношенні до ВВП протягом шести років (таблиця 2.4) зберігається на сталому рівні і якщо не вжити необхідних заходів, у майбутньому це загрожує застоєм у економіці держави.

Таблиця 2.4.

Борг та дефіцит державного бюджету України, % до ВВП

Рік	Державний борг (усього, млн. грн)	ВВП	Дефіцит бюджету (млн. грн)	Держборг/ % ВВП	Дефіцит бюджету/ % ВВП
2011	473 122	1 316 600	23 557,6	35,9 %	1,79 %

2012	515 122	1 408 889	53 445,2	36,6 %	3,79 %
2013	584 114	1 454 931	64 707,6	40,1 %	4,45 %
2014	1 100 564	1 566 728	78 052,8	70,2 %	4,98 %
2015	1 572 180	1 979 458	45 167,5	79,4 %	2,28 %
2016	1 929 759	2 383 182	70 130,2	81,0 %	2,94 %
2017	2 141 674	2 982 920	47 849,6	71,8 %	1,60 %
2018	2 168 627	3 558 706	59 247,9	60,9 %	1,66 %
2019	1 998 275	3 974 564	78 049,5	50,3 %	1,96 %
2020	2 551 936	4 194 102	217 096,1	60,8 %	5,18 %

Примітка: створено автором на основі літературних джерел: [13].

Неефективна бюджетна політика України стимулювала негативні процеси у функціонуванні та розвитку економіки країни, які у свою чергу вплинули на фінансові результати суб'єктів господарювання та громадян [2].

Тісний взаємозв'язок та взаємовплив бюджетної та фіскальної політики формують цілісне уявлення про сучасний стан фіскального простору держави. Тому для повного його відображення розглянемо також стан фіскальної політики, яка в умовах розвитку ринкової економіки України та процесів євроінтеграції нашої держави потребує перегляду особливостей функціонування фіскального середовища та податкової системи України. Хоча на сьогоднішній день було проведено багато реформ, але проблеми все ще виникають щодо ефективності функціонування податкової системи України, зумовлені недосконалістю законодавства України та неактуальними підходами стосовно справляння податків.

Однією з найбільш актуальних проблем в Україні залишається проблема побудови ефективної податкової системи. А основними недоліками існуючої податкової системи України лишаються складність і суперечливість

податкового законодавства, численні зміни до нього, надміру велике податкове навантаження для платників податків, численні конфлікти між ними та контролюючими органами у сфері оподаткування, скорочення ділової активності суб'єктів господарювання.

Однак, на нашу думку, найбільшою проблемою створення ефективної податкової системи України є тінізація економіки та корупційні прояви у ключових державних інституціях.

Тіньова економіка в Україні – одна з найбільших перепон для розвитку конкурентоспроможності держави, зростання соціальних стандартів життя населення та інтеграції в європейське співтовариство. Тіньова економіка – відображення активної криміналізації економічних процесів, високої корумпованості органів державної влади та низької правової і податкової культури юридичних та фізичних осіб [4].

Неофіційна зайнятість та виплати зарплат «у конвертах» у 2020 р. призвели до найбільших втрат державного бюджету України порівняно з іншими схемами мінімізації сплати податків – 110-150 млрд. гривень за рік. Про це свідчать дані дослідження Центру соціально-економічних досліджень CASE Україна та Інституту соціально-економічної трансформації [14].

На другому місці в рейтингу опинилась контрабанда, річні збитки від якої економісти оцінили в 70-120 млрд. гривень. Від виведення прибутків за кордон бюджет України у 2020 р., за даними дослідження, недоотримав 15-35 млрд. гривень. Інструментами даних схем мінімізації сплати податків послуговували так звані конвертаційні центри, які використовують для багатьох схем ухилення від сплати податків. І наразі в Україні існує проблема податкового контролю за тіньовими фінансовими потоками. Подібні фактори «виходять за межі правового поля, проте відбуваються у фіскальному просторі й створюють відповідні ризики щодо формування тіньового сектору національної економіки» [11].

Корумпованість в Україні – ще один фактор, що впливає на функціонування фіскального простору в державі. Це визнають на європейській

та світових аренах. Так, за індексом сприйняття корупції (CPI), розрахованим Transparency International Ukraine (TIU), в 2020 р. CPI України дорівнював 33 балам, це 117-те місце серед 179 держав, що оцінювалися [26]. Наша країна опинилася поміж таких держав як Сьєрра-Леоне та Замбія.

В цілому, за останніх кілька років спостерігається покращення показників України у даному рейтингу. Зокрема, каталізатором цьому послугували нові законодавчі норми щодо надання права самостійно здійснювати негласні слідчі дії для НАБУ (Національне антикорупційне бюро), повернення відповідальності за незаконне збагачення, посилення захисту викривачів та необхідні зміни у сфері публічних закупівель.

Відзначимо також роботу уповноважених органів з питань запобігання та протидії корупції ДПС і її територіальних органів. Так, впродовж січня-вересня 2021 р. ними було виявлено 345 фактів порушення або недодержання встановлених вимог та обмежень [52], встановлених Законом України «Про запобігання корупції» [18], правил етичної поведінки посадовими та службовими особами органів ДПС, інших вимог законодавства.

Ними складено 268 протоколів про вчинення адміністративних правопорушень у частині порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів [52], порушення обмежень пов'язаних з одержанням подарунків, порушення вимог фінансового контролю і обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності відносно 49 працівників органів ДПС, з яких за матеріалами уповноважених підрозділів ДПС складено 121 протокол відносно 42 працівників. Також, за результатами розгляду правоохоронними органами направлених уповноваженими підрозділами ДПС матеріалів розпочато 32 кримінальних провадження [52].

Таблиця 2.5.

Схеми мінімізації сплати податків, що привели до найбільших втрат державного бюджету України у 2020 р. (млрд. грн)

Схема	Податки (платежі), яких вона дозволяє уникати	Приблизні обсяги (млрд на рік)	Приблизні втрати бюджету (млрд на рік)

Порушення митних правил, контрабанда та корупція на кордоні	ПДВ+акцизи+ Мита	226-380	70-120
---	------------------	---------	--------

Продовження 2.5

Офшорні схеми	Податок на прибуток (далі ПП), податок на репатріацію	120-200	15-35
Конвертаційні та/або транзитні центри, податкові ями	ПП+ПДВ+ЄСВ+ ПДФО+ Військовий збір	До 120	17-25
Контрафакт, нелегальна торгівля	ПП+ПДВ+акцизи	85-105	38-43
Формування схемного податкового кредиту (скрутки)	ПДВ	144-180	24-30
Оренда с/г земель та сільгосппродукції	ПДФО+ПП+ЄСВ+ Військовий збір	24-118	10-46,5
Заробітні плати «у конвертах»	ЄСВ+ПДФО+ Військовий збір	220-300	110-150
ССО – ФОП замість найму 3 група та «обнал»	ЄСВ+ПДФО	25-58	6-10
ССО – заниження виручки 1 та 2 групи	ЄП	50-130	1-6,3

Примітка: складено автором на основі літературних джерел:[14].

Такі дані свідчать про позитивну динаміку щодо запобігання корумпованості в Україні.

Сам же бюджетний потенціал регіону визначається за низкою параметрів, до яких належать: обсяг і якість наявних у нього ресурсів, можливості населення, наявність у них освітнього, кваліфікаційного, психофізіологічного та мотиваційного потенціалу, здібності влади до оптимального управління та використання наявних у регіону ресурсів, інноваційний рівень, інформаційні здібності, податкові можливості [3].

Залежність фіскального простору від структури розвитку регіону розкривається у визначенні поняття «фіскальна політика» [25] – політика держави спрямована на збирання податків і мінімізацію державних витрат, а

також на досягнення певних цілей у сфері стимулювання економічного зростання і повної зайнятості, вирішення завдань структурної, регіональної та соціальної політики. У доповнення до вищесказаного, зазначимо, що адміністративно-територіальним та бюджетним устроєм України обумовлено фактор різної фіскальної політики у кожному з регіонів держави, але разом з тим наявність фіскальної автономії місцевих органів влади у сучасних умовах здатна забезпечити розвиток інфраструктури, спрямованої на диверсифікацію національного виробництва, а також сприяє реалізації принципу субсидіарності надання публічних послуг, а отже, може нести позитивний ефект.

Цілеспрямовані дії місцевих органів влади та уряду, які мають бюджетні повноваження відповідно до бюджетного устрою держави, спрямовані на регулювання соціально-економічних показників територій, їх інвестиційно - інноваційний розвиток та забезпечення економічної безпеки, що призводить до зваженої фіскальної політики для всіх регіонів країни.

Однак, процес формування фіскального простору України неможливий без платників податків, оскільки саме вони є основними інвесторами держави. Саме завдяки ним фінансуються основні статті бюджетних витрат, які є прямими показниками виконання державою її прямих функцій.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що фіскальний простір регулюється шляхом бюджетної та фіскальної політики, які в Україні є недосконалими та недостатньо ефективними.

Бюджетна політика спричинила зростання державного боргу, а фіскальна політика не може ефективно боротися зі схемами уникнення від сплати податків. Однозначно фіскальному простору України шкодять наступні фактори:

- недосконале законодавство;
- контрабанда, корупція;
- недовіра суб'єктів господарювання та фізичних осіб до органів державної влади;
- скорочення ділової активності суб'єктів господарювання.

Намір України інтегруватися в Європейський економічний і політичний простір зумовлює необхідність адаптації фіскального простору держави до нових процесів, що вже розпочалися.

Висновок до розділу 2

Оцінюючи реальний стан фіскального простору України, варто зазначити, що він поступається низці європейських країн. Головною причиною цього ми вважаємо його асиметрію, причини виникнення якої можна типологізувати за певними ознаками: термін дії, причини виникнення, предмет асиметрії, сфера впливу, рівень впливу, об'єкт впливу та масштаб впливу.

Щодо причин виникнення, то вони поділяються на: спонтанні, вимушені, набуті, імпліцитні та експліцитні. Кожна з даних причин має реальний приклад у фіскальному просторі держави.

Також вагомим фактором, що впливає на функціонування фіскального простору в Україні є корумпованість. Дослідження показують, що внаслідок корупційних схем бюджет України втрачає сотні млрд. грн. щорічно.

Актуальною в нашій державі залишається і проблема побудови ефективної податкової системи, а основними недоліками нинішньої податкової системи вважаються складність та суперечливість податкового законодавства, численні зміни до нього, надміру велике податкове навантаження на платників податків тощо.

Аналіз показників податкових надходжень до бюджету Тернопільської міської ради довів існування економічних проблем на місцевому рівні. Слід пов'язувати це з несприятливим впливом на економіку громади обмежувальних заходів у зв'язку із пандемією коронавірусу, а також наданням з метою фінансової підтримки суб'єктам господарювання податкових пільг, ініційованих урядом.

Фіскальний простір держави регулюється шляхом фіскальної та бюджетної політики, які в Україні мають низку недоліків, найголовніші з яких – корупційні прояви у ключових державних інституціях та тінізація економіки.

Саме тому існує потреба перегляду їх особливостей функціонування та зміни в умовах євроінтеграційних процесів нашої держави.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи вдосконалення національного фіскального простору

На сьогоднішній день Україна опинилася у складному політичному та економічному становищі, спровокованому рядом факторів:

- Військова агресія на Сході країни з боку Російської Федерації та підконтрольній їй військовим формуванням;
- Анексія Автономної республіки Крим;
- Пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19);
- Значна соціальна напруга в країні тощо.

На рівні з цими факторами на загальний соціально-економічний розвиток впливають і євроінтеграційні процеси, розпочаті в Україні. Дані питання істотно впливають на формування національного фіскального простору, тому надзвичайно важливо орієнтуватися на досвід європейських держав у його формуванні.

За досвідом Словаччини [37], як країни, що отримала незалежність фактично в той же часовий період, що й Україна. Не маючи ніякого досвіду розбудови економіки, дана держава шляхом складних економічних реформ спромоглася стрімко її вибудувати і на даному етапі це країна зі стрімкими темпами зростання номінального ВВП та високою інвестиційною діяльністю.

Такий стрімкий економічний розвиток Словаччини пов'язаний, зокрема, з ефективною податковою системою. Досвід податкових реформ у даній країні доцільно застосувати і до України. Окремі їх механізми та принципи можна ефективно застосувати і в нашій державі. Наприклад, формування простої, зрозумілої та ефективною системи оподаткування, гармонізація податкового та бухгалтерського обліку.

А зниження податкового тиску на економіку шляхом переходу до принципу разового оподаткування, допомогло мінімізувати податковий тиск на інвестиції, здійснювані приватними інвесторами і таким чином зробити країну привабливішою для інвестування з боку приватних інвесторів.

Словаччина здійснила досить успішний перехід до ринкової моделі господарювання і будучи однією з найбільш розвинутих країн Центрально-Східної Європи, обрала ліберальну фіскальну стратегію основним фінансовим елементом підтримки зросту ВВП [64]. Ця країна в економічній політиці покладається на корегуючі можливості свого досить ефективного ринкового саморегулювання.

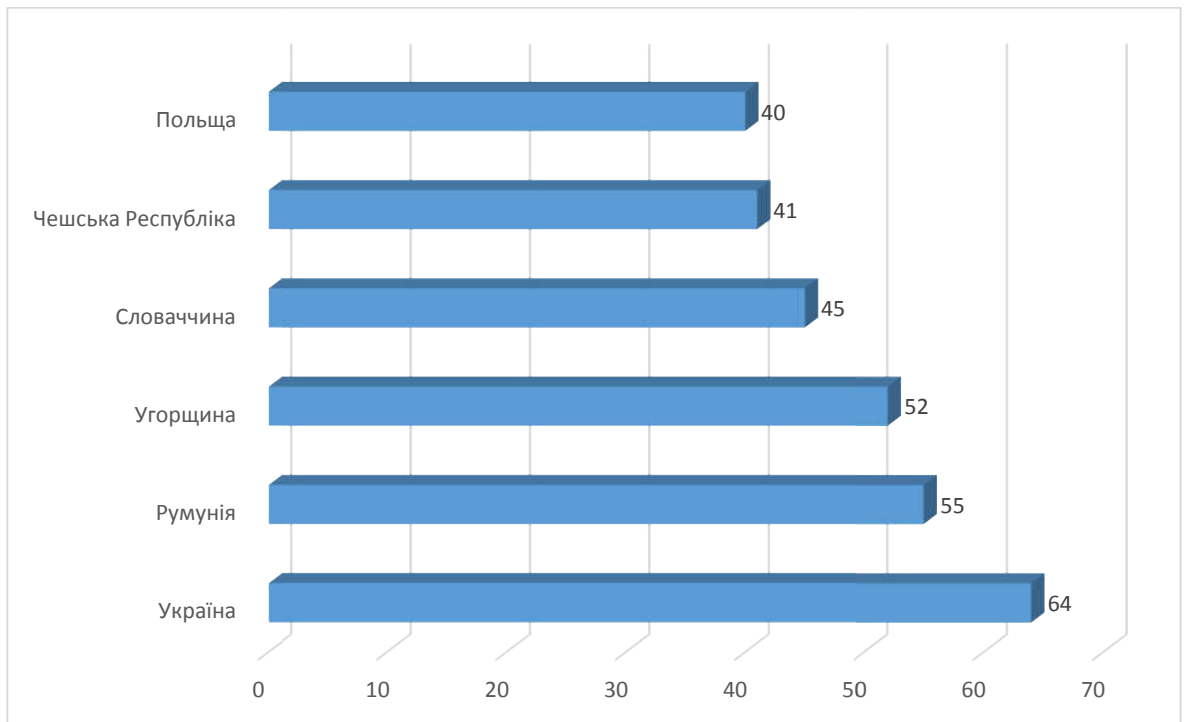
Як результат, в рейтингу Doing business 2019 [54] Словаччина посіла високе місце на рівні з іншими країнами Центрально-Східної Європи, які проводили ефективну податкову реформу, але на відміну від самої Словаччини, дані країни мають більший досвід розбудови економіки. Україна у даному рейтингу знаходиться на 64 місці (рис. 3.1.).

На основі проведеного дослідження доцільно зауважити, що Україна може зробити власний фіскальний простір більш ефективним та збалансованим, якщо піде таким же шляхом, що і Словаччина та здійснить ряд заходів, а саме:

- Спростить податкове законодавство;
- Максимально вирівняє фіскальний простір шляхом створення рівних умов для всіх його учасників;
- Запровадить чітку та прозору систему податкових пільг у секторах, які цього потребують;
- Знизить рівень оподаткування капіталу та праці для успішного ведення бізнесу учасниками фіскального простору.
- Один з можливих шляхів вдосконалення фіскального простору в Україні, яким варто скористатися запроваджено у Скандинавських країнах: Швеції, Норвегії та Данії [10]. Попри високе податкове навантаження на платників податків у вищезгаданих країнах, «Скандинавська модель» передбачає встановлення інституції, яка

гарантує соціальні пільги громадянам, зокрема, через високу сплату на соціальну допомогу. Саме така модель, наприклад, у Швеції допомогла збалансувати фіскальний простір та уникнути його асиметрій навіть під час Економічної кризи 2007-2008 рр.

Рис. 3.1. Позиції країн Центрально-Східної Європи у рейтингу Doing business 2019

Примітка: складено автором на основі літературних джерел: [54].

Станом на 2021 р. податки у Швеції залишаються одними з найвищих в Європі і є ключовими не тільки при розподілі фінансових ресурсів, але й формуванні політичних, або ж соціальних пріоритетів на внутрішній арені. В Україні анонси основних фіскальних реформ часто застосовуються політиками як інструмент передвиборчої агітації, але не більше. Такі дії з боку українських політиків гальмують розвиток реформ, посилюють соціальну напругу та корупцію в органах влади.

Податки у Швеції порівняно з Україною, досить високі (таблиця 3.1.) та становлять понад 50 відсотків від ВВП і вводити подібне навантаження на платника в Україні було б нераціональним кроком через надмірну вразливість

національної економіки України. Натомість, необхідно використати досвід цієї скандинавської країни при перерозподілі податкового навантаження. Формувати бюджет потрібно через податки на рухоме та нерухоме майно, а також проконтролювати виконання податкових зобов'язань щодо податку на нерухомість.

Таблиця 3.1.

Порівняльна характеристика ставок деяких видів податків у Швеції та Україні станом на 2021 р.

Назва податку	Основна ставка податку в Україні	Основна ставка податку в Швеції
Податок на прибуток підприємств	18 %	26,3 %
Податок на додану вартість	20 % 14 % 7 % 0 %	25 % 12 % 6 %
Податок на доходи фізичних осіб	18 % 9 % 5 % 0 %	Прогресивна шкала – від 30 до 55 %

Примітка: складено автором на основі літературних джерел: [17; 42].

Також варто скористатися перевагою податкової системи Швеції, що стосується можливості перенесення збитків компанії на майбутнє. Тобто, якщо платник поніс втрати в минулому податковому періоді, він отримує право знизити податкову базу в наступні період на ту суму, яку він втратив [69].

Основною причиною надмірного податкового навантаження в Україні є нерівномірність його розподілу, що провокує розвиток тіньової економіки, порушення принципів рівності та справедливого оподаткування, втрату фіскальних функцій податкових і бюджетних надходжень, певні вади у національному фіскальному просторі, наслідки яких кардинально впливають на загальний соціально-економічний розвиток країни. Хоча фіскальне

навантаження в скандинавських країнах значно вище, ніж в Україні, залишається невирішеною проблема перерозподілу податкових платежів [10].

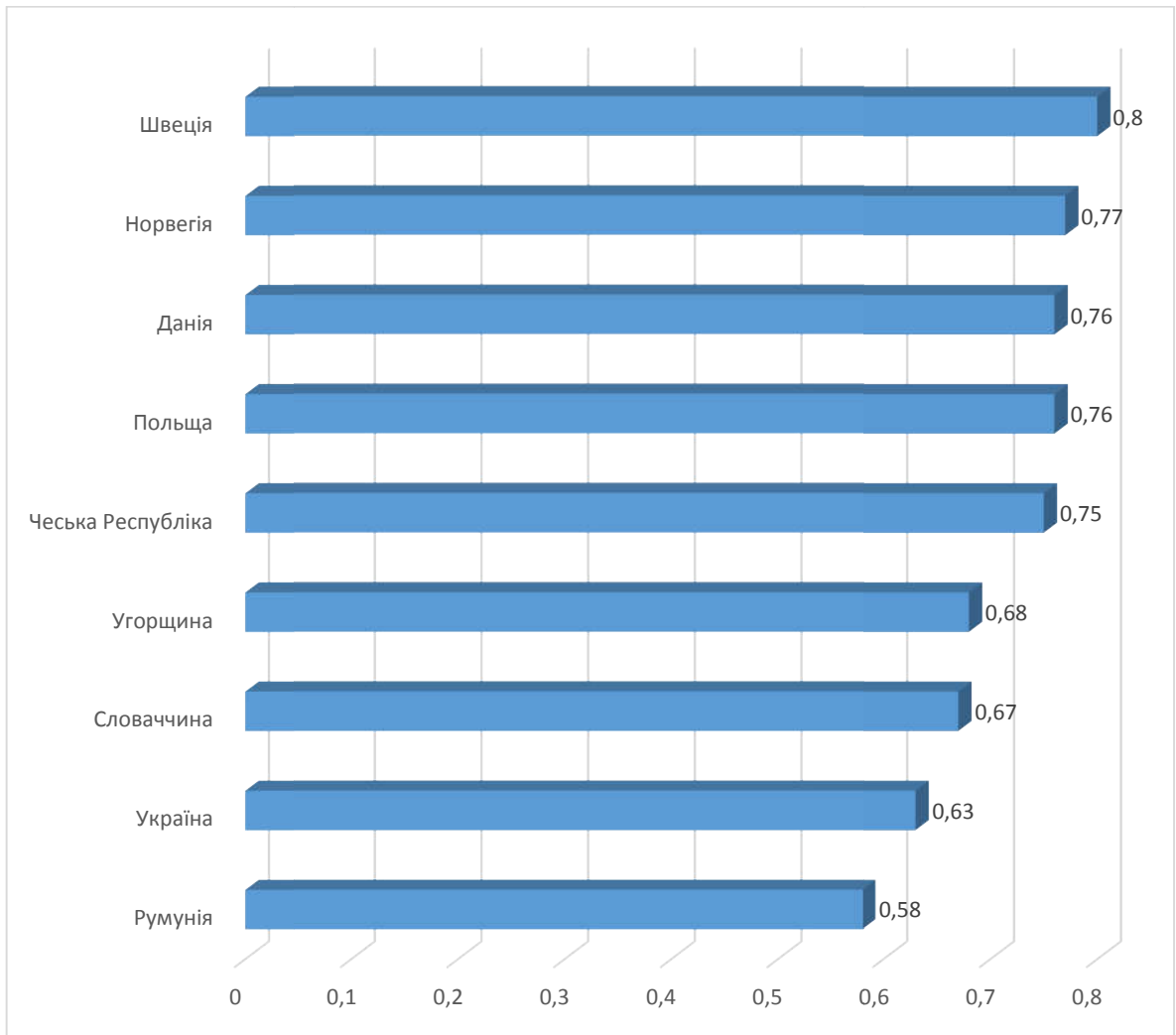
Для нашої держави і досі суттєвою проблемою залишається втрата людського капіталу, в тому числі інтелектуальних ресурсів, що позбавляє Україну перспективи формування та розвитку ефективного фіскального простору. Водночас, людський капітал є одним з найцінніших ресурсів планети, а людина з її здібностями є рушійною силою економіки [31]. Теорія людського капіталу розглядає інвестиції в людину як джерело економічного зростання, не менш важливе, ніж традиційні капіталовкладення. В Україні з даним аспектом існують проблеми.

Наша держава поступається багатьом іншим європейським країнам за оцінкою розвитку людського капіталу, обрахованого Всесвітнім банком у 2020 р. [57]. Україна має досить посередній його розвиток в порівнянні з іншими країнами, котрі увійшли до рейтингу, однак в Європі її показник досить низький. Загалом же, наша держава має такий же рейтинг розвитку людського капіталу (0,63), як і Албанія, Чорногорія, Бруней та Коста-Ріка. А співставляючи країни Центрально-Східної Європи та Скандинавські країни, Україні поступається лише Румунія (рис. 3.2.).

Такі дані свідчать про те, що народжені у 2020 р. діти в Україні будуть менш продуктивними, аніж діти, народжені в Швеції, Словаччині, Польщі, Чехії та низці інших країн, котрі знаходяться вище у рейтингу

Для покращення якості людського капіталу, урядом нашої держави у 2020-2021 рр. була здійснена низка реформ. Задля досягнення пріоритетної цілі – сталого розвитку людського капіталу в Україні – передбачено трансформації у ключових соціальних сферах:

- забезпечення рівного доступу громадян до якісних медичних послуг шляхом створення нової організації системи охорони здоров'я [46], що базується на засадах медичного страхування, реформування та вдосконалення медичної допомоги;

Рис. 3.2. Індекс розвитку людського капіталу станом на 2020 р. серед країн Центрально-Східної Європи та Скандинавії

Примітка: складено автором на основі літературних джерел: [57].

- поліпшення ефективності соціальної підтримки населення, що дасть можливість надавати допомогу тим, хто потребує її найбільше, захистити незабезпечені верстви населення та підтримати їх у процесі соціальної інтеграції;
- перетворення української освіти [45] на інноваційне середовище, в якому учні й студенти набуватимуть ключових компетентностей, необхідних для успішного життя у сучасному світі, а науковці матимуть усі необхідні можливості та ресурси для своєї роботи;

- запровадження чесних та справедливих пенсійних виплат [44], де значний розрив між спеціальними та звичайними пенсіями усунуто, а громадяни, які протягом свого трудового життя сплачували внески, не приховуючи доходів, отримують гідні компенсації.

Безумовно, такі заходи в майбутньому матимуть позитивні наслідки у формуванні людського капіталу, що в свою чергу стане каталізатором при формуванні та розвитку ефективного фіскального простору.

Виходячи з вищесказаного, ми можемо зробити висновки, що при формуванні фіскального простору Україна повинна брати приклад з європейських держав. Це можуть бути скандинавські держави, або ж держави Центрально-Східної Європи, наприклад, Словаччина, яка отримала незалежність в той же часовий період, що і Україна та без досвіду економічної розбудови спромоглася шляхом складних реформ вибудувати якісну національну економіку.

Реформи нашої держави мають стосуватися перш за все податкової сфери, яка потребує якісних змін, зокрема, спрощення податкового законодавства, вирівнювання фіскального простору, запровадження чіткої та прозорої системи податкових пільг, зниження рівня оподаткування капіталу, тощо.

Або, як скандинавські держави, сформувати якісний та рівномірний розподіл податкового навантаження та лояльного ставлення до платників податків, якими виступають компанії.

3.2. Методи збалансування асиметрій фіскального простору України

Нинішній фіскальний простір України потребує негайного збалансування шляхом реформ, адже наразі фіскальна політика в державі не відіграє стимулюючу роль.

Враховуючи те, що податковий тягар в Україні і без того досить важкий, фінансування реформ за рахунок його подальшого збільшення не буде найкращим вирішенням проблеми [38].

Тому на нашу думку фіскальний простір необхідно формувати через підвищення ефективності його видатків, а також через збільшення доходів бюджету. Та перш за все уряду необхідно створити якісну соціально-економічну стратегію соціального розвитку держави, що передбачає її нинішню оцінку шляхом аналізу найбільших макроекономічних показників.

Таким базовим макроекономічним показником для дослідження фіскального простору держави слугує валовий внутрішній продукт (ВВП). Проаналізувавши його зміну за період з 2011-2020 рр. (таблиця 3.2.) можна зробити висновки, що динаміка ВВП України досить суперечлива. Від’ємна різниця між номінальним та реальним ВВП демонструє високий рівень інфляції в країні, а щорічне скорочення населення – демографічну кризу, породжену економічними факторами.

Поза тим, вплив інфляції, поширення надмірного фіскального тиску на підприємництво, високий рівень безробіття та залучення міжнародних позик, які використовуються не на розвиток економіки, а на задоволення потреб потенційного електорату (виплата пенсій, соціальних допомог, субсидій тощо) позбавляє суспільство загалом й кожного громадянина зокрема можливостей до самоудосконалення, еволюціонування і конкурентоздатності, але й прагнення до пошуку шляхів їх відновлення і застосування у власній державі [9].

Таблиця 3.2.

Динаміка змін ВВП України в 2011-2020 рр.

Роки	Номінальний ВВП у фактичних цінах	Реальний ВВП, у цінах до попереднього року	Різниця між реальним та номінальним ВВП	Кількість населення тис. осіб	ВВП на одну особу, грн
2011	1 316 600	1 138 338	-178 262	45 693	28 814
2012	1 408 889	1 303 094	-105 795	45 577	30 915

2013	1 454 931	1 404 243	-50 688	45 483	31 989
2014	1 566 728	1 369 190	-197 538	43 722	35 834
2015	1 978 459	1 431 096	-547 632	42 836	46 210

Продовження таблиці 3.2.

2016	2 383 182	2 037 084	-346 098	42 668	55 854
2017	2 922 920	2 445 587	-537 333	42 477	70 224
2018	3558706	3 083 409	-475 297	42 269	84 192
2019	3974564	3 675 728	-298 836	42 019	94 589
2020	4194102	3 818 456	-375 646	41 760	100 432

Примітка: складено автором на основі літературних джерел: [12].

Як зазначалося у попередніх розділах, Україна – держава з обмеженим фіскальним простором. Тому для його розширення буде доцільним проведення політичних та інституційних змін. Зокрема, мова йде про адміністративну реформу, метою якої є скорочення нераціональних бюджетних видатків.

Держава за умов скорочення видатків бюджету або, навпаки, їх збільшення впливає на темпи економічного зростання та сукупний попит. Збільшення обсягів бюджетних видатків за умов їх ефективного використання забезпечує стабільну динаміку соціально-економічного розвитку країни [51].

Є необхідним також і проведення податкової реформи, що має стимулюючий характер. Її головними цілями мають бути зменшення податкового навантаження та збільшення бази оподаткування.

Попри вже розпочату бюджетну реформу, розпочату Міністерством фінансів [55], метою якої є забезпечення передбачуваності державної бюджетної політики, необхідно також запровадити нові бюджетні «правила». Зокрема, щодо граничних рівнів дефіциту бюджету, державного й гарантованого державою боргу, в тому числі внутрішнього та зовнішнього, квазіфіскальних операцій, умовних зобов'язань.

Також варто продовжити медичну реформу, а також реформу соціального захисту. Посприяти цьому може новий механізм фінансування – «соціальне замовлення», тобто надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення так само передбачає фінансування шляхом компенсації надавачам соціальних послуг вартості наданих ними послуг. Однак, є потреба у доповненнях даних реформ з метою рівномірного розподілу фіскального навантаження, поліпшення первинного балансу бюджету в коротко- й середньостроковому періодах.

Законодавче введення бюджетних правил, відповідно до яких:

а) безпосереднє збалансування з податковими й не податковими надходженнями до бюджету поточних видатків;

б) з метою обслуговування державного боргу та фінансування державних інфраструктурних проектів, національних проектів розвитку, що мають визначені терміни реалізації, критерії соціальної та економічної результативності, збільшують надходження до бюджету в середньо- чи довгостроковому періоді може утворюватися дефіцит бюджету;

в) необхідне встановлення граничних рівнів (співвідношення) державного боргу до ВВП, а також доходів бюджету, його бюджету до ВВП та чистих видатків бюджету [16].

Актуальною проблемою на шляху до збалансування фіскального простору в Україні є корупційна складова та тінізація в роботі інститутів державного управління, а також низький рівень політичної пріоритетності процесу інтегрованого прийняття рішень, проблема переходу до збалансованого розвитку.

Для того щоб зарадити цьому та спровокувати ефективний економічний розвиток і соціально-економічне покращення, потрібно, щоб належним чином функціонували державні інститути. Система інститутів повинна сприяти формуванню бюджетних ресурсів, що в подальшому можна буде використати на фінансування необхідних витрат. Говорячи про фіскальні інститути ми розуміємо правила, норми та механізми взаємодії суб'єктів фіскальної політики

в процесі розподільчих та перерозподільчих відносин з приводу формування та використання бюджетних ресурсів за рахунок податкових, боргових та інших джерел. В Україні фіскальні правила регламентує Конституція України [27], Податковий [48], Митний [35], Кримінальний [29] та Бюджетний [5] кодекси України і низка законодавчих актів.

На жаль, в нашій країні фіскальні інституції, на відміну від провідних європейських держав є досить проблемними, зокрема, через мінімальну публічність діяльності, їх множинність та дублювання повноважень. В Україні вони взаємодіють та переплітаються між собою. Однак фіскальні інституції необхідно змінювати та реформувати, а позитивного ефекту неможливо досягнути лише за рахунок змін окремо взятих фіскальних інституцій, необхідні системні зміни [30].

Рис. 3.3. Результати діяльності ефективного фіскального простору держави

Примітка: складено автором на основі літературних джерел : [14]

Збалансований розвиток інститутів «передбачає постійне узгодження на рівноправній основі трьох складових розвитку – економічної, соціальної та екологічної. Орієнтація лише на економічну складову призводить як до розшарування населення за доходами і зростання бідності, так і до деградації

довкілля. Для досягнення збалансованості розвитку необхідне поєднання економічної ефективності із соціальною справедливістю та врахування природних обмежень, пов'язаних зі здатністю екосистем підтримувати життєдіяльність людини» [32].

Саме тому виникає необхідність у модернізації інститутів державного управління задля підвищення загального рівня їхньої ефективності, а також зменшення детінізації та корупції і забезпечення фінансової та бюджетної прозорості відповідно до міжнародних стандартів.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновки, що у фіскальному просторі України є багато факторів, які створюють у ньому асиметрії. Всі ці фактори потребують усунення, а сам фіскальний простір – збалансування.

Необхідними методами для цього слугують реформи у різних сферах, які дотиково, або напряду і формують фіскальний простір. Зазначимо, що в деяких з них відповідні процеси вже були розпочаті у 2018-2020 рр., однак вони потребують суттєвого доопрацювання та доповнення.

Висновки до розділу 3

У процесі дослідження стратегічних орієнтирів розвитку фіскального простору в Україні, а також шляхів та методів його вдосконалення і збалансування ми дійшли до таких висновків:

Фіскальний простір України опинився у складному політичному та економічному становищі, спровокованому рядом факторів: військовою агресією на Сході країни з боку Російської Федерації та підконтрольній їй військовим формуванням, анексією Автономної республіки Крим; пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19) тощо.

Перед урядом стоїть складна задача збалансування фіскального простору країни шляхом проведення економічних та соціальних реформ. Фіскальний простір необхідно формувати через підвищення ефективності його видатків, а також через збільшення доходів бюджету

Необхідно вирішити ряд важливих проблем, серед яких: втрата людського капіталу, стагнація економічного зростання, проблематика державних інституцій, тінізація економіки, корупційні схеми, обмеженість фіскального простору країни.

Суть реформ полягає у стимулюванні податкової сфери, зниженні рівня оподаткування капіталу, поліпшенні ефективності соціальної підтримки населення, створення якісної соціально-економічної стратегії розвитку держави, що передбачає її нинішню оцінку шляхом аналізу найбільших макроекономічних показників тощо.

Попри вже розпочатий процес реформ щодо покращення фіскального простору в нашій державі, вони потребують ретельного доопрацювання та вдосконалення.

Прикладом для подібних реформ в Україні можуть слугувати скандинавські країни, в яких попри високий рівень оподаткування, існує ряд переваг для ведення бізнесу, наприклад, можливість перенесення збитків компанії на майбутнє. Тобто, якщо платник поніс втрати в минулому податковому періоді, він отримує право знизити податкову базу в наступні період на ту суму, яку він втратив.

Або приклад Словаччини, як держави, що здобула незалежність в той же часовий період, що і Україна і не маючи досвіду побудови економіки, спромоглася провести якісні реформи і вибудувати її на високому рівні.

Висновки

У процесі дослідження системних детермінантів виникнення асиметрій фіскального простору держави ми дійшли до таких висновків:

1. Фіскальний простір держави становить важливу складову економічного простору, однак в Україні він перебуває не на такому високому рівні, як в розвинених європейських країнах, зокрема, через численні перекоси внаслідок того, що уряд не встигає допасувати видання законів та правову базу до вимог сучасного світу та потреб суспільства. Та перш за все такі перекоси варто пов'язувати з надмірним бюрократичним втручанням держави у ділову активність суб'єктів господарювання, а також малопомітну боротьбу з корупційними схемами і злиття політичних та бізнес-інтересів.

Також беззаперечним є той факт, що фіскальний простір істотно впливає на забезпечення інклюзивного розвитку регіону, а в умовах фіскальної децентралізації, що проходить в Україні, питання його впливу постає особливо гостро.

Та оптимальне функціонування фіскального простору держави залежить від правильного функціонування фіскальних інститутів, головним завданням яких стоїть фіскальне регулювання. Однак свої функції вони можуть ефективно виконувати, лише коли підкріплені в суспільстві певними механізмами. Тут мова йде про сукупність певних прийомів та санкцій.

2. Функціонування фіскальних інститутів у нашій державі регламентує Конституція України, Бюджетний та Податковий Кодекси України. Органом, який здійснює контроль за дотриманням норм податкового права виступає Державна фіскальна служба України. В межах повноважень, передбачених законодавством, Державна фіскальна служба України здійснює контроль за надходженнями до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних платежів тощо.

3. Типологізація асиметрій фіскального простору за причинами його виникнення доводить, що за період 2018-2021 рр. в державі використовували

різні підходи для збалансування бюджетного та економічного простору, що призвели до асиметрій фіскального простору. Каталізатором таких рішень уряду стали євроінтеграційні процеси в державі, фіскальна децентралізація та пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19).

Остання причина довела, що в Україні першочергово необхідно забезпечити формування відповідного фіскального простору задля подальшого впровадження заходів подолання соціально-економічних та медичних наслідків, спричинених пандемією COVID-19. Також ряд недоліків має система державного стимулювання сталого розвитку регіонів України.

4. Аналізуючи показники зміни розміру дефіциту бюджету держави, спостерігається його зростання, спричинене вищесказаними факторами. Враховуючи це ми можемо спрогнозувати подальше зростання фіскального розриву у фіскальному просторі.

Аналіз показників податкових надходжень до бюджету Тернопільської міської ради довів, що і на місцевому рівні існують економічні проблеми. Це пов'язано з несприятливим впливом на економіку громади обмежувальних заходів у зв'язку із пандемією коронавірусу, а також наданням з метою фінансової підтримки суб'єктам господарювання податкових пільг, ініційованих урядом.

Негативно впливає на регіональний фіскальний простір і державне стимулювання до започаткування бізнесу у більш економічно активних регіонах, а відповідно і дисбаланс збору податків та зборів у одних областях, над іншими. Урядом такий дисбаланс створюється через нерівномірність розподілу державних субвенцій та пріоритетність у їх наданні одним регіонам над іншими.

5. Збалансування вітчизняного фіскального простору є цілком можливим. Задля цього варто керуватися податковими, економічними та бюджетними реформами, які здійснювали провідні європейські держави, а також на їх податкову систему.

Окремої згадки в даному питанні вартують скандинавські країни, в яких попри високе податкове навантаження на платників податків, гарантовані соціальні пільги громадянам, зокрема, через високу сплату на соціальну допомогу.

6. Фіскальний простір України необхідно формувати через підвищення ефективності його видатків, а також через збільшення доходів бюджету. Та перш за все уряду необхідно створити якісну соціально-економічну стратегію соціального розвитку держави, що передбачає її нинішню оцінку шляхом аналізу найбільших макроекономічних показників.

В Україні вже були розпочаті відповідні процеси щодо покращення фіскального простору, однак вони потребують доопрацювання та вдосконалення.

Список використаної літератури

1. Бияков О. А. Теорія економічного простору: методологічний та регіональний аспекти. Томськ: видавництво Том. Ун-та. 2004 р.
2. Богомолова Н. І. Ефективність бюджетної політики у системі фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2020 р. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=759>.
3. Бондарева О. Г. Бюджетний потенціал регіону як основа фіскального простору України / О. Г. Бондарева // *Часопис економічних реформ*. - 2013. - № 4. - С. 86-90. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2013_4_16.
4. Бочі А., Поворозник В. Тіньова економіка України: причини та шляхи подолання. *Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД)*, 2018 р.
5. Бюджетний Кодекс України. Редакція від 29.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
6. Валігура В. А. Податковий контроль: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 228 с.
7. Василевська Г.В. Асиметрії фіскального простору та їх систематизація у контексті фіскальної теорії. *Економічний аналіз*. 2020 р. Том 30. № 1. Частина 2. С. 31-36.
8. Василевська Г. В. Дивергентні характеристики похідних фіскального простору держави: узгодження термінів / Василевська Г.В. // *Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярощук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничополіграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018 р. – Том 28. – № 1. – С. 120-132.*

9. Василевська Г.В. Економічні передумови та особливості створення оптимального фіскального простору України. *Економічний аналіз*, [S.1.], v. 28, n. 3, p. 140-148, жовтент 2018 р. ISSN 2219-4649.
10. Vasylevska, H., Novosad, I., & Kovalenko, A. (2018). Scandinavian experience of forming optimal fiscal space: lessons for Ukraine. *Współczesna Gospodarka*, 9(4 (31), 39-49. URL: <https://doi.org/10.26881/wg.2018.4.04>. 48
11. Василевська, Г. В. Особливості взаємовпливу складових фіскального простору України [Текст] / Галина Василевська, Ірина Новосад // *Світ фінансів*. – 2021 р. – Вип. 1. – С. 112-123.
12. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm.
13. Державний борг та гарантований державний борг України. Міністерство Фінансів України. Звіт 2020 р. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>.
14. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні: 2021. *Центр соціально-економічних досліджень CASE України. Інститут соціально-економічної трансформації*. Київ, 2021 р.
15. Єфименко Т.І. Фіскальний простір антикризового регулювання / Т. І. Єфименко. – К. : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2012 р. – 332 с.
16. Єфименко Т. І. Формування фіскального простору економічних реформ / Т. І. Єфименко // *Фінанси України*. – 2011 р. - № 4. - С. 3-23. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2011_4_2.
17. Загальнодержавні податки та збори в Україні станом на 2021 р. Державна податкова служба України. URL: <https://zir.tax.gov.ua/main/index/stavki>.
18. Закон України «Про запобігання корупції» від 04.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
19. Закон України «Про внесення змін до Податкового Кодексу України та інших законів України щодо додаткової підтримки платників

- податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)» №39 від 13.05.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-20#Text>.
20. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій» № 962-IX від 04.11.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-20#Text>.
21. Закон України «Про Державний бюджет України на 2021 рік». Відомості Верховної Ради. 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n573_26
22. Зведений бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/2021>.
23. Звіт про виконання місцевого бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019 році. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/rishennya-vikonavchogo-komitetu-2019/37395.html>.
24. Звіт про виконання місцевого бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2020 році. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/proekti-rishen-vikonavchogo-komitetu/4561/46355.html>.
25. Ігнатенко В. Ю. Гармонізація процесу формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5. – С. 185- 189. 44
26. Індекс сприйняття корупції – 2020 (CPI). *Transparency International Ukraine (TIU)*, 2020 р. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#>.
27. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
28. Криган Ю. М. Сутність та архітектоніка фіскального простору держави. *Modern Economics*. 2020. № 23(2020). С. 74-79. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V23\(2020\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V23(2020)-12).

29. Кримінальний кодекс України 05.04.2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
30. Крисоватий А.І. Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів: монографія / А. І. Крисоватий, Л. П. Амбрик, В. В. Бобрівець [та ін.] ; за ред. А. І. Крисоватого. - Тернопіль : ТНЕУ, 2018 р. - 586 с.
31. Лисак В.Ю. Оцінювання людського капіталу та мотивація персоналу підприємств харчової промисловості / В.Ю. Лисак, Д.Ф. Крисанов // Економіст. – 2011 р. – № 3. – С. 17–23.
32. Марушевський, Г. Б. "Інституційні проблеми державного управління збалансованим розвитком в Україні. *«Державне управління: теорія та практика»* (2013): 14-23.
33. Мельник, М. І. Інституційні деформації фіскального середовища великих платників податків в Україні: вплив на розвиток бізнесу / М. І. Мельник, Н. Р. Олійник. – Інституційні проблеми економіки : соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – Вип. 3 (119), 2015 р. – С. 3-8.13
34. Митна справа : підручник / А. І. Крисоватий, С. Д. Герчаківський, О. Б. Дем'янюк [та ін.] ; за ред. А. І. Крисоватого. - Тернопіль : ТНЕУ, 2014. - 540 с.
35. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI (Редакція станом на 21.11.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
36. Мінакір П. А. «Очерки просторової економіки» / Мінакір П.А., Дем'яненко А.Н., за ред. Полтерович В.М. / Хабаровськ. 2014 р.
37. Молдован, О. Формування ефективного та конкурентоспроможного фіскального простору: досвід Словаччини для України [Текст] / Олексій Молдован // Світ фінансів. – 2011 р. - Вип. 4. - С. 176-185.
38. Молдован О. О. Формування сприятливого податкового простору для підприємницької діяльності в Україні: ключові проблеми та шляхи їх подолання / О. О. Молдован // *Економічний вісник Донбасу*. – 2015 р. - № 2. - С. 98-104. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2015_2_16.

39. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення комплектних об'єктів» №630 від 30.05.2012 р.
40. Nerlich K., Reuter W.H. Fiscal rules, fiscal space and procyclical fiscal policin. 2015.
41. Ostry D. Jonathan, Ghosh R. Atish, Kim I. Jun, and Qureshi S. Mahvash. Fiscal Space. IMF Staff Position Note SPN/10/11. 2010. URL : <http://www.corrispondenti.net/documenti/FMI-020910.pdf>.
42. Офіційний сайт Національної податкової служби Швеції. URL: <https://www.skatteverket.se/privat/skatter.4.6a6688231259309ff1f800029074.html>.
43. Peter S. Heller. Understanding Fiscal Space. International Monetary Fund. 2005.
44. План заходів щодо запровадження пенсійної реформи. Кабінет міністрів України, 2021 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/pensijna-reforma>.
45. План заходів щодо реформи системи освіти та науки. Кабінет міністрів України, 2021 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.
46. План заходів щодо реформи системи охорони здоров'я. Кабінет міністрів України, 2020 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>.
47. Постанова Кабінету міністрів України «Про державну фіскальну службу України» №236 від 21.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF#Text>.
48. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (Редакція станом на 21.11.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
49. Протокол I «Щодо визначення концепції «походження товарів» і методів адміністративного співробітництва Угоди про асоціацію між Україною та

- Європейським Союзом». URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/tekst-uhody-pro-asotsiatsiiu/protokoly/pokhodzhennia-tovariv>.
50. Пшик Б. І. Роль фіскального простору у забезпеченні інклюзивного розвитку регіону: теоретичний аспект дослідження. *Ефективна економіка*. 2020 р. № 5.
51. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету : монографія / Ю.Д. Радіонов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019 р. – 616 с.
52. Результати роботи з питань запобігання та виявлення корупції впродовж січня-вересня 2021 р. Управління з питань запобігання та виявлення корупції. 2021 р. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zapobigannya-proyavam-koruptsi/rezultati-roboti/517495.html>.
53. Регіональна економіка / Т.Г. Морозова, М.П. Победина, Г.Б. Поляк та ін .; Під ред. Т.Г. Морозова М .: Банки і біржі, «ЮНИТИ», 1995 р. - 304 с.
54. Рейтинг країн Doing Business 2019. URL: doingbusiness.org/ru/rankings.
55. Реформа державних фінансів. Звіт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnih-finansiv>.
56. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про розподіл у 2020 році субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій» №891-р від 08.07.2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-rozpodil-u-2020-roci-subvenciyi-z-derzhavnogo-byudzhetu-miscevim-byudzheta-na-zdijsnennya-zahodiv-shchodo-socialno-ekonomichnogo-rozvitku-okremih-teritorij-891-080720>.
57. Світовий банк. 2020. The Human Capital Index 2020 Update : *Human Capital in the Time of COVID-19*. World Bank, Washington, DC. © World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34432>.
58. Стаття 15 Податкового кодексу України №2755 від 02.10.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

59. Степанова О.В. Механізми розширення фіскального простору в умовах пандемії SARS-COV-2. НДІ фіскальної політики. 2020 р. URL: <https://www.ndifp.com/1476>.
60. Степанова О.В. Пандемія COVID-19 та фіскальна стійкість. *Економічне прогнозування*. 2020 р. 7-20 с.
61. Телетьон А. В. дивергентнііх десятиліть. 2020. Стаття. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/14/669140>.
62. Technical assistange report — medium-tern budget framework and fiscal risk statement. IMF Country Report No 19/342. 2019.
63. Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Миколаїв; 25-26 листопада 2020 р. Миколаїв : МНАУ, 2020 р. 101 с.
64. Турбулентность налоговых реформ / С.И. Юрий, Т86 А.И. Крисоватый, И.А. Майбуров, Т.В. Кощук. — К. : Знання, 2011 г. — 382 с.
65. Українсько-Англійський словник, 2021 рік. URL: <https://uk.glosbe.com/en/uk/>.
66. Фінансові показники діяльності Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2 та її наслідками в 2021 році. 2021. URL: https://mof.gov.ua/uk/data_and_analytics-433.
67. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2016 р. 332 с.
68. Як держава підтримує розвиток територій, посібник від експертів. Експертне дослідження державної регіональної політики Програми «U-LEAD з Європою». 2019 р. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/advice/11398>.
69. Які податки платять в Швеції в 2021 році. Інформаційний сайт «Порадник». 2021 р. URL: <https://poradnuk.com.ua/kraini-svitu/europe/sweden/podatky-v-shvetsiyi.htm>.

